

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

Saturday supplement

1989 m. sausio mėn. 14 d. / January 14, 1989

Nr. 9(2)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Ar „persitvarkė“ meno kritika?

Literatūros ir meno 1988 m. lapkričio mėn. 12 d. laidoje meno kritikė Gražina Kiaugienė konstatuoja gana džiugų faktą, jog lietuvių grafika jau „persitvarkiusi“. Komentuodama metinę lietuvių grafikos parodą, autorė būgštauja: „Prisipažinsiu, labiausiai bijojau staigaus „persitvarkymo“ – ir tematikoje, ir stilistikoje“. Kiaugienė toliau abejoja, ar tai nebus forsuotas mušimas į taikinį, kurį menininkui iškelė atvirai prabilusi spauda, televizija, gyvas mitinguojančių žodis. Ar nebus begiai, kryžiai, kameros ir transformuojami mediniai dievukai tik naujos konjunkcijos gimdoma atributika.

Meno kritikė Kiaugienė, matyt, dar nesuvokia, jog lietuvių tautinės sąmonės pabudimas bei prabilusi žmogiškoji sąžinė nėra jokia nauja konjunkcija, o vadinamasis iš jos. Lietuvis norėjimas būti lietuviu yra normalus. Anomalią yra tada, kai lietuvis geidžia būti lenku, vokiečiu, sovietiniu anonimu ar dar dievai žino kuo. O lietuviui pirmiausia skauda jo lietuviškos problemos. Juo labiau, kad mūsų tautą ištikio genocido randai dar švieži ne tik tautos kūne, bet ir jos sieloje. Dailininkas nėra efemerika, iš kitos galaktikos atkeliavusi būtybė, kuri, atitrūkus nuo aplinkos ir realių, pati sau giesmę gieda. Ir visai neteisi Kiaugienė, rašydama: „Kai jauni poetai chorą ėmė keikti Staliną ir raudoti užkaltauose tremties vagonuose, man pasirodė, kad tai dar vienas stalininės epochos sindromas, kurį šifruotai kaip publicistinio prado prioritetą, kaip forsuotą reagavimą į kiekvieną politinį šūkį“. O juk ne už kalnų tie laikai, kai buvo giedami ditirambai nusikaltėliams, o jų nusikaltimai – šlovinami. Štai tuomet ir buvo begėdiško melo forsavimas. Dabar pasipylė keiksmai ir prakeiksmai tirionams – pats tikriausias žmonių jausmas, nes tiesos forsuoti nereikia, ji pati skinasi sau kelia.

Su kitu kritikės Kiaugienės teiginiu, kad sunku tikėti menininku, kai jis kuria tik tai, kas jam leidžiama, galima sutikti. Nes iki šiol lietuvių dailėje, kaip

ir visoje kultūroje, tik tai ir buvo daroma – kuriama, kas buvo leidžiama, ir ne daugiau. O leidžiama buvo apgailėtina mažai: šlovinti geriausią ir teisingiausią šalį, na, ir dar pasikapstyti asmeniniuose, mankurtais pavirtuose pasaulėliuose, kuriuos konjunktūra buvo bebaigianti iki debilizmo demagogijos ir alkoholio pagalba.

Straipsnio pradžioje meno kritikė Kiaugienė teigia, kad mes dar nemokame vertinti meno visai atsietai nuo gyvenimo, esą tokio nuo gyvenimo atriboto meno mes dar neturime. Ir vėl negalima sutikti su tokia arogantišku teiginiu, nes visais iki šiol sukurtas menas, vadinas „socialistinis realizmas“, kaip tik ir buvo tas nuo gyvenimo visai atsietai menas. Pompatiškos drožės iki koptumo besišypsantys raumeningi darbininkai ir po raudonais lozungais mitinguojantys komunistai, o gyvenime – myriop pasmerktas tauta, riedanti gyvulinuose vagonuose, kultūrinis, istorinis ir visoks kitoks įmanomas ir net neįmanomas lietuvių tautos naikinimas. Grafiškų lakštuose – limonadiniai Vilniaus senamiesčio vaizdeliai, Lenino portretai, žolytės ir gėlės, o gyvenime – korupcija, skurdas, dvasinė erozija. Nuo gyvenimo atsiurbėjusios grafikos mūsų dailininkai prikūrė marios, tai ištisa kreivų veidrodžių karalystė. Todėl nederėtų abejoti nuosirdumu tu kūrėjai, kurie ne tik savo talentu, bet ir savo sąžine atsisuko į didžiausius savo tautos skaudulius.

O baigia savo straipsnį meno kritikė Gražina Kiaugienė jau visiškai nesąsone. Ji tvirtina, kad mūsų kultūrinio horizonto atitvėrimas „geležine uždanga“ turėjo pozityvų aspektą, neva apsaugojo nuo svetur kuriamo niekalo, todėl buvusi galimybė lygiuotis į muziejuose sukauptus šedevrus. Tačiau lygiuojamasi buvo į praetis šedevrus, o pasaulis „už geležinės uždangos“, be niekalų, kuria taip pat šedevrus, ir kuria juos dabar. Į juos laimingieji atitvėrė kūrėjai net „atvirumo“ laikais dar negali lygiuotis. O tai – pati didžiausia žala mūsų dalei.

Edita Nazaraitė

„Žmonės turi žinoti, kas tuo metu vyko...“

Interviu su Komisijos stalinizmo nusikaltimams tirti sekretoriumi, filosofijos istoriku Mečiu Laurinkumi

ROMAS SAKADOLSKIS

Vilniuje praėjusių metų liepos mėnesį susikūrė Komisija stalinizmo nusikaltimams tirti. Ji veikia Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ribose, yra įsikūrusi Lietuvos mokslų akademijos filosofijos, sociologijos ir teisės institute, Mičiūno gatvėje. Šiuo metu platinama Komisijos paruošta „represuotojų anketa“, kurioje fiksuojama informacija apie stalinmečiu ištremtus Lietuvos gyventojus.

Komisijos pirmininkas yra kompozitorius Julius Juzeliūnas, sekretorius Mečys Laurinkus. Abudu yra Sąjūdžio Seimo Tarybos nariai. Filosofijos istorikas Mečys Laurinkus tyrinėja Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio filosofiją. Jo disertacijos tema – asmenybės problema 20-ojo amžiaus Lietuvos filosofijoje: Stasio Šalkauskio, Antano Macceinos ir kitų koncepcijos.

„Amerikos balso“ korespondentas Romas Sakadolskis, 1988 metų spalio mėnesį nuvykęs į Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamąjį suvažiavimą, apsilankė Institute ir kalbėjosi su Mečiu Laurinkumi. Interviu buvo transliuotas keturiomis dalimis „Amerikos balso“ laidoje praėjusių metų lapkričio mėnesį. Čia pateikiamas išrašas iš tų laidų, vokiomis patrupinantis ir pataisant kalbą.

Romas Sakadolskis (RS): Kodėl Komisija pradėjo veikti šiame institute?

Mečys Laurinkus (ML): Susikūrus Sąjūdžiui, kilo iniciatyva, jog mums reikia turėti visų represuotųjų bendrą sąrašą. Iš karto atsirado pritariančių šiai idėjai ir norinčių tuo užsiimti, bet reikėjo žinoti, kokiame bazėje dirbsime ir kaip tą padarysime. Tarybų Sąjungos sociologų asociacijos Lietuvos filialas sutiko tokią bazę suteikti. Ir šioje bazėje, ir Sąjūdžio bazėje mes pradėjome veikti. Kadangi Asociacijos atstovai yra Institute, nusprendėme, kad geriausia bus Komisijai bazuotis būtent čia, kur galima pasistatyti kompiuterį, kur yra sociologai profesionalai, galima organizuoti visą tolesnį tiriamąjį darbą.

Čia darbuojasi nemaža Komisijos žmonių, registruodami ir įveddami į korteles pavardes, sudarinėdami sąrašus, tikrindami, atsakinėdami žmonėms ir t.t. Tai labai sunkus darbas, kuris, kaip ir mūsų visų, yra neapmokamas, dirbama visuomeniniais pagrįn-

dais, iki išmaktų. Tačiau žmonės nesiskundžia ir daro tai nuoširdžiai.

RS: Užsienyje yra išleista, mačiau ir ant Jūsų darbo stalo, veikalų apie trėmimus. Juose daugiausia pasikliaujama atsiminimais arba anksčiau iš Lietuvos gauta medžiaga. Papasakokite apie savo darbo metodiką, registruojant nukentėjusiuosius?

ML: Kadangi vienas iš pagrindinių Komisijos tikslų buvo sudaryti ištisinį represuotųjų sąrašą, tai sudarėme anketą su maždaug 16-ka klausimų ir ją išplatino po visą Lietuvą per įvairias informacijos priemones – laikraščius ir radiją. Nuo to laiko kasdien gauname maždaug 200 laišku, kuriuose fiksuojama po maždaug penkis-septynis žmones, represuotuosius. Mes šią informaciją įvedame į kompiuterį. Jeigu pasiseks ir užteks jėgų viską įvesti, turėsime informaciją įvairiais mūsų dominančiais aspektais pagal mūsų sudarytą kompiuterio programą.

Kitas mūsų darbo baras yra atsiminimų tvarkymas. Komisijoje tuo užsiima specialii grupė. Prie Pergalės žurnalo numatoma leisti priedą, kuriame bus spausdinami tremtinių atsiminimai, ir jis eis tol, kol bus tų atsiminimų. Žmonės, kurie juos rengia, tai daro kvalifikuotai; jie profesionalai, leidyklių, redakcijų žmonės. Praktiškai jokios cenzūros ten nėra. Jau dabar paruoštas vienas maždaug 600 puslapių apimtų atsiminimų rinkinys. Be to, Minties ir Vagos leidyklos yra sutikusios išleisti atskiras knygas.

Dar kitas mūsų darbo baras yra dokumentų rinkimas. Renkame įvairiausių dokumentus: tremties gautas pažymas, teismo nutartis, kurias žmonės išsaugojo, dokumentus, gautus paleidžiant iš tremties ir pan. Taip pat renkame nuotraukas. Be abejo, tada niekas specialiai nefotografavo, tai daugiausia asmeninės arba laidotuvių proga nuotraukos. Gauname, tik žymiai mažiau, ir tokių, pagal kurias galėtume identifikuoti vietą, pamatyti, kaip atrodė pats lageris ar tremties vieta. Iš jų jau galima sudaryti nemenką vaizdą, kokiame sąlygose tuo metu tremtiniai gyveno.

RS: Kiek esate iki šiol surinkę pavardžių?

ML: Mums dar nepasisekė į kompiuterį įvesti visų pavardžių, bet jau esame gavę apie šešis tūkstančius laišku. Be to, pas mus Institute pirmadieniais ir ketvirtadieniais apsilanko žmonės, atsineša sąrašus, atsineša nemenkus sąrašus, net po tūkstantį, po 600.

Šiuo metu, manau, turime apie 50-60.000. Tai yra dar labai nedaug; manau, kad bus apie 300.000 represuotųjų. Tai mūsų kontrolinis skaičius, nėra tai nei riba, nei mes tvirtinam, kad tikrai tiek buvo, kadangi nežinoma, kiek iš tikrųjų buvo represuotųjų, netgi oficialiosios instancijos nežino tikslaus skaičiaus. Todėl manau, kad tokio sąrašo sudarymas yra visiškai pateisi-

Valentinas Antanavičius

„1940 metai“

Is Lietuvos respublikines vaizduojamosios dailės parodos tapybos ekspozicijos, kuria aptardamas meno kritikas Algys Uzdavins *Literatūroje ir mene* (1988 m. lapkričio 12 d.) rašo: „Tematiškai aktualiausias tapybos darbas yra V. Antanavičiaus kompozicija „1940 metai“, kurioje simboliškai pavaizduota nepriklausomos Lietuvos okupacija, pase šimtmečio lėmsi skausminga visuomeninės sąmonės dialektiką ir pasmerkusi mūsų Tėvyne dar neregėtoms fiziniams bei dvasiniams kančioms. Vienas Rūpintojėlis, virš kurio gresmingai pakibusi tvyro raudona chimera, yra iškalbinga istorinės sankirtos iliustracija“.

namas ir prasmingas darbas.

RS: Komisija tiria išimtinai stalinizmo aukas, ne hitlerizmo, tiesa?

ML: Taip, tiksliai stalinizmo aukas. Mes iš pat pradžių apsiribojome, nes mums apie fašizmo aukas jau buvo nemaža rašyta, o apie stalinizmo aukas nebuvo nieko rašyta ir kalbėta.

Mums dažnai priekaištaujama, kodėl tyrinėjamos tiksliai stalinizmo aukos, ir yra daugybė kitokio pobūdžio priekaištų. Tai yra visiškai suprantama, nes iki šiol tas dalykas iš tikrųjų nebuvo tyrinėjamas. Galima sakyti, kad emigracijoje medžiaga yra žinoma iš 1941 metų, o iš pokario taip pat menkai žinoma. Kas ją kada ištyri-

Be to, prie represuotųjų reikia priskirti ten gimusius vaikus. Aš pats esu gimęs Intoje, mano mama buvo politinė kalinė. Ketverių metų gyvenau vaiku namuose, grįžau 1955 metais. Ke-

(Nukelta į 2 psl.)

Juozo Zikaro (1881-1944) skulptūra „Sielvartas“, naudota kaip vinjetė „Literatūroje ir mene“ spausdintai medžiagai apie paminklo stalinizmo aukoms sumanytą.

Šiame numeryje:

Dabartinė meno kritika Lietuvoje • Pokalbis su Mečiu Laurinkumi

- T. Lapių apybraiža „Sigutė“ • Aurelijos Balašaitienės romanas „Skeveldros“ • Vainio Aleksos eilėraščiai • Los Angeles Dramos sambūrio pastatytas Anatolijaus Kairio „Krikšto vanduo“ • Dailininko Viktoro Vizgirdos 85 metų sukakčiai • Naujos knygos • Chicagos teatruose

„Žmonės turi žinoti, kas tuo metu vyko...“

(Atkelta iš 1 psl.)

liamas klausimas, ar represuoti-ji nėra ir tremtinių vaikai, gimę Lietuvoje? Na, manyčiau, čia jau nereikėtų šito klausimo kelti, galime apsiriboti tremtyje gimusiaisiais.

RS: Koks tremtinių ir jų palikuonių skaičius? Kiek yra žmonių už Lietuvos ribų, kurie turėtų turėti teisę sugrįžti į Lietuvą ir čia apsigyventi?

ML: Šito dabar aš pasakyti negalėčiau. Reikia fiksuoti visus, kurie dar tebegyvena Sibire ar tuose rajonuose, ten yra sukūrę šeimas, turi vaikų, juos leidžia į mokyklas. Jau ateina žmonės, kurie nori grįžti į Lietuvą. Jų grįžimo problemos turėtų būti sprendžiamos. Mes ieškome pačių artimiausių kelių, kaip tai išspręsti. O kiek jų yra, šiuo metu negaliu pasakyti.

RS: Ar galima paspėti, ar ne derėtų?

ML: Nederėtų, aš nenorėčiau spėti.

RS: Ar informacijos rinkimas vyksta tik paštu ir Jūsų būstinėje čia, Vilniuje? Ar esate išsiplėtę ir į kitus Lietuvos rajonus, norint pasiekti tuos, kurie gal nenori pašto siųsti, pagedauja asmeniškai susitikti?

ML: Duomenų apie represuotuosius rinkimo iniciatyvą ėmėsi kraštotyrininkai. Be to, įvairiose respublikos vietose kuriasi tremtinių klubai, kurių vienas iš uždavinių irgi yra tokia medžiaga kaupti. Tačiau kol kas čia dar yra daug problemų, kadangi reikia visą medžiagą kaupti ir vieną vietą, o iniciatyva yra išsibarsčiusi po visą Lietuvą ir ryšiai dar nėra labai tampa tarp žmonių ar grupių žmonių. Tačiau tikimės visas šitas problemas įveikti.

Iš karto reikia pasakyti, kad tai, kas susiję su tremtinių problemomis nėra vien tik informacijos rinkimas. Jokių būdu. Čia tik pradinis etapas ir jis bus anksčiau ar vėliau užbaigtas. Daug didesnis darbas yra problemos, susijusios su tremtinių egzistencija Lietuvoje ir ne Lietuvoje, t.y. dar tebesančiais tremtiniais, tebegyvenančiais kitur, su jų gyvenimo sąlygomis, buitimi, darbu, pensijos gavimu ir t.t. Daugybė įvairių problemų krenta ant Komisijos pečių. Aš, kaip Sąjūdžio Seimo Tarybos narys, turėsiu tas problemas kelti valdžios instancijoms, kad jos būtų kuo greičiau sprendžiamos ir kad tremtiniais nereikėtų laukti dar dešimtį metų ir guostis vien tik labai gražiais pažadais.

Lietuvos vėliavos pakėlimo Gedimino kalno pilies bokšte, Vilniuje, diena – 1988 metų spalio mėnesio 7 diena, virtusi didžiule tautine švente. Nuotrauka Jono Juknevičiaus (iš Broniaus Kvickio archyvo)

RS: Jūs matėte Aukščiausiosios tarybos atsaikytus du įsakus dėl tremimų?

ML: Dabar yra atsaukti jau ir kiti įsakai. Žinoma, tai didelis žingsnis į priekį, praktiškai labai sveikintinas dalykas, bet ne viskas tuo baigiasi. Darbas tikrai prasideda. Dabar bus darbo ir vykdymiesiems komitetams, ir Vidaus reikalų ministerijai. Problemos iškyla ir dėl moralinės ir dėl materialinės kompensacijos. Čia darbas jau ne vienieriems, ne dviem metams.

RS: Ar Jūsų iniciatyvai yra analogiškų akcijų ir kitur Sąjūdžioje?

ML: Taip, tokios komisijos veikia Latvijoje, kiek žinau ir Estijoje, neseniai įsikūrė Minske. Ten buvo nuvykę mūsų Komisijos atstovai. Jiems ten žymiai sunkiau sekasi, bet jau kuriasi. Įdomu tai, kad Maskvoje susikūrė organizacija su panašiais uždaviniais. Ji vadinasi „Memorialas“, turi programą, įstatų, taip pat yra parengusi labai panašią ir mūsų anketa, bando vykdyti sociologinius tyrimus.

RS: Ar patiriate kokių nors trukdymų iš valdžios organų?

ML: Paskelbus programą, iš karto buvo abejojama, ar iš tikrųjų mums pavyks medžiagą surinkti. Buvo kalbama, kad paštas mums paprasčiausiai nepraleis laiško. Kol kas išitkinome, kad paštas dirba normaliai. Mus pasiekia visi laišukai. Tai mes esame jau ne kartą patikrinę; žmonės skambina mums nurodytu telefo-

nu. Visus laiškus registruojame ir nė vieno nėra pradingusio. Be to, kaip jau sakiau, daugybė žmonių patys ateina, atneša dokumentus.

RS: Lietuvoje veikia ir kita komisija, kuriai vadovauja valdžios žmonės. Ar Jūs koordinuojate savo veiklą su jais, ar jie jums talkina, ar Jūs padedate jiems?

ML: Valstybinė komisija, kuriai vadovauja Aukščiausiosios tarybos prezidento sekretorius J. Gureckas, rūpinasi grynai tu įstatymų, aktų panaikinimo klausimu. Ir, kaip ji yra paskelbusi spaudoje, panaikinus neteisėtus antikonstitucinius aktus, pagal kuriuos žmonės buvo tremiami, ta komisija uždarys. [Vilniuje leidžiamose] *Vakariniuose naujienose* buvo skelbta, kad mūsų komisija lyg ir nenorinti su jais bendrauti ir bendradarbiauti. Žinoma, mes, įkurę savo visuomeninę komisiją, iš karto nesikreipėme į šią jau egzistuojančią komisiją, bet manėme, kad reikės kreiptis. Šiuo metu mums yra atėjęs pasiūlymas iš Aukščiausiosios tarybos dalyvauti komisijoje, tyrinėjant Rainių miško. Praviškių tragedija. Aš dar nežinau, kaip ten bus organizuotas darbas, kokie bus tikslai, bet Sąjūdžio žmonių dalyvavimas šioje komisijoje, mano manymu, yra tikslingas.

Šiaip valstybinės komisijos veikla buvo labai lėta. Kiek žinoma, reabilituota labai mažai žmonių, masinių reabilitacijų nebu-

vo, visos individualios. Kaip skelbta spaudoje, maždaug iš keturių besikreipiančių asmenų, reabilituojamas buvo vienas. Tik tai vienas. Kitaip sakant, respublikos prokuratūra iš keturių nagrinėtų bylų Aukščiausiajam teismui teikdavo tik tai vieną. Aukščiausiasis teismas arba patenkino, arba nepatenkino. Bet kol kas jį praktikoje visi yra patenkinti. Vadinasi, prokuratūra, nagrinėdama šitas bylas, atmesdavo tris iš keturių.

Mūsų Komisija gauna dokumentus, kur nurodyta, kokių pagrindų atmetamas prašymas. Ir netgi 1987-ais, netgi 1988-ais metais, ir tuomet netgi liepos mėnesį, yra pasirašyti dokumentai, pažymos, kad žmogus tremtas teislingai, kad jo prašymas nepatenkintas. Netgi iki šio laiko vyko reabilitacija tokiu būdu.

RS: Ar Jums yra prieinami valstybės archyvai, ar visiškai užtrenktos durys ir turite rinkti informaciją tik per liaudį?

ML: Kol kas mums yra prieinami tik Aukščiausiosios teismo reabilituotųjų asmenų nutartys. Ne pačios bylos, o tik tai nutartys, iš kurių galima šį bei tą sužinoti. Visa kita kol kas mums neprieinama. Tačiau Komisija tikrai pradeda darbą ir mes kreipimės į Vidaus reikalų ministeriją, kur tie archyvai egzistuoja. Jau kreipėmės į Saugumo komiteto pirmininką, bet Eduardas Eismuntas nurodė, kad visi archyvai egzistuoja Vidaus reikalų ministerijoje, kur ir kreipimės.

RS: Informacijoje, kurią Jūs surenkate apie represuotuosius, be abejo yra ir žinių apie asmenis, kurie baudė, nusikalto per tą laikotarpį. Kaip apdorojama tokia informacija ir kas bus su ja daroma?

ML: Tai opiausias ir daugiausia emocijų sukeliantis mūsų Komisijos klausimas. Mes iš karto paskelbėme savo programoje, kad renkame visą medžiagą apie ypatingu žiaurumu pasižymėjusius represijų vykdytojus. Tokių buvo, nemaža jų tebėra gyvi. Mūsų tikslas yra surinkti visą informaciją apie juos. Ją gali teikti liudininkai, nors galioja tik tai ta informacija, kuri yra pasirašyta ir kurią galima patikrinti. Mes neskelbime spaudoje nė vienos nepatvirtintos pavardės. Niekada nesiremsime gaudais, k.a. toks ir toks žmogus buvo žiaurus tarytojas, žinoma tik jo pavardė, bet nežinomas vardas. Mes rinksimės kiek galima daugiau liudijimų apie tokius žmones ir kada įsitikinsime, kad jie tokie buvo, kad tai nėra, sakykim, koks skundas, dar nėra gerai aptarta tokio veikalo struktūra, bet manau, kad tai įvykdomas darbas ir jau norėtumėte jo imtis.

RS: Kaip galėtų užsienio lietuviai prie šios iniciatyvos prisidėti, žinant, kas jau yra atlikta?

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

skelbti, kas juos bebūtų pasirašęs, kokio garso bebūtų žmogus. Galima bus prirašyti komentarus, nurodant, kokiomis aplinkybėmis jis juos pasirašė. Tačiau tai turi būti paskelbta, nes žmonės turi žinoti, kas iš tikrųjų tuo metu vyko.

RS: Ar numatyta yra kokių specialiųjų studijų, nagrinėjančių anuometinę padėtį Lietuvoje?

ML: Taip, kviečiame bendradarbiauti istorikus, ypač jaunuosius, norime, kad jie rinktųsi savo disertacijoms būtent šitas temas. Manau, kad tokių studijų tikrai atsiras.

Be to, esame numatę parašyti trėmimo kroniką, nuo pat pirmos dienos iki paskutinės, dokumentuotą, su pavardėmis, apimančią visus Lietuvos rajonus. Nežinau, kaip mums pasiseks, dar nėra gerai aptarta tokio veikalo struktūra, bet manau, kad tai įvykdomas darbas ir jau norėtumėte jo imtis.

RS: Kaip galėtų užsienio lietuviai prie šios iniciatyvos prisidėti, žinant, kas jau yra atlikta?

ML: Mes kreipėmės per *Gimtąją kraštą* ir užsienio lietuvių vienu praktišku reikalu: mums reikėjo kompiuterio. Prašėme, kad užsienio lietuvių prisidėtų ir prie informacijos rinkimo. Tęgi yra padaryta nemaža tyrimų. Ne visus turime, kai ko visiškai nežinome. Tokios pagalbos norėtume. Jau esame gavę atsakymų į anketų klausimus, deja, dar labai nedaug. Esu gavęs tik kokių penkis laiškus.

Matyt, čia pareis nuo to, kaip užsienio lietuviai žiūrės į mūsų komisiją, ar jie pasitiki ja, ar nepasitiki, ar jie galvoja, kad čia valdžios suorganizuota, ar grynai Sąjūdžio iniciatorių komisija. Kodėl ne, tokius klausimus galima kelti, tai visai normalu mūsų valstybėje.

Čia yra tikrai iniciatorių komisija, žmonės dirba nuosirdžiai, jautrūs žmonės, norintys iš tikrųjų padaryti užsimotą darbą.

Naujos knygos

• Juozas Urbšys. *ATSIMINIMAI*. Redagavo Pilypas Narutis. Chicago: Tautos fondas, 1988. Spausdino „Draugo“ spaustuvė. Tirasas – 1500. 164 psl. Kaina – 7 dol. Gaunama „Drauge“.

Praėjusią vasarą „Minties“ leidykla Vilniuje išleido paskutinio Nepriklausomos Lietuvos Užsienio reikalų ministerio Juozo Urbšio prisiminimus *Lietuva lemtingaisiais 1939-1940 metais* (žr. recenziją *Draugo* kultūriniam priede, 1988 m. spalio 15 d.). Nepatvirtintomis žiniomis, knygelės platinimas Lietuvoje sustabdytas. Todėl ypač svarbų darbą atliko dabartinio leidinio redaktorius Pilypas Narutis. Juozo Urbšio rankraštį gavęs iš pogrindžio šaltinių dar 1988 metų balandžio mėnesį, jį aprūpinęs redakciniais įvadais, išryškinančiais tą laikotarpį, įvairiais dokumentiniais priedais, fotografijomis ir bibliografija, padarydamas Juozo Urbšio prisiminimus prieinamus tiek išieivijai, tiek toliau ir Lietuvai.

Ruosiamasi šv. mišioms Gedimino aikštėje prie katedros per Sąjūdžio suvažiavimą Vilniuje 1988 m. spalio 22-23 d. Nuotrauka Jono Juknevičiaus (iš Broniaus Kvickio archyvo)

T Lapis

Sigutė

Už lango sučiūpią žvirblis, jam iš toliau atsiliepa antras. Nuo langinės, tiesiog man į ausį, susijaudinęs mažas balselis sučiūba, „turiu-turiu!“ Aš atsargiai praskleidžiu užuolaidą. Šlapioj žolėj, prie šilgaltvio, darbuojasi ilgasnapias paukščiū, panašūs į varnėnus. Jie skubiai vaikština, dairymiesi į šalis, tada staiga stukteli į žemę ir įsitempę traukia slieką. Paukščiū labai užimti, ir jie neturi laiko čiulbėti, bet ten, ažuolėlio viršūnėj, apipilta tekančios aušros, tupi raudongurklė ir giriasi, o gal tik garbina saulę, kaip ji išmano, iš visos širdies: „turiu-turiu“, „turiu-turiu!“

Vilniuje saulė teka vėliau, negu Čikagoje ar kur kitur vakarų Europoje. Anais laikais dabar čia būtų buvusi tikrai penkta valanda, o laikrodys jau rodo septynis. Kitam kambary tytu, dar niekas nejudė, ir aš sugrįžtu į lovą. Bet miegas neima, ir aš vėl keliuosi, ir einu į prausyklą. Prausykloj langas atdaras, ir pro jį dabar girdėti ištisas paukščių orkestras. Rūtelė ne kartą laiškuose rašė, kad matina paukščius žiemą ir vasarą, ir jie, matyt, laukia pusryčių. Virtuvėj sutrupinu porą riekelių duonos ir išmetu jiems por langą į kiemą. Duryse pasirodo Rūtos žilstanti, apsimiegojusi galvelė. „Kaip tu anksti“, ji sako, „aš tuoj ateisiu“, ir dingsta.

Mes su Rūta pusryčiaujam vienos, Kristupas ir Raminta dar miega. Kristupas visada il-

gai sėdi vakarais, skaito, ir rašo savo knygą. O Raminta tik ką užbaigė vidurinę mokyklą ir vakar kažkur užsibaliavojo. Kaip senais laikais, namie, valgom juodą kvepiančią duoną su sviestu ir arbatine dešra, geriam šviežiai sumaltą pupelių kavą. Rūtelė man vis pasakoja ir pasakoja apie savo sunkų jauną gyvenimą karo metais.

— Kristupas buvo fronte, — ji kalba tyliai, žemaičiuodama, lygiu, vienodu balsu. — O mus apgyvendino didelėj kazachų šeimoj netoli Alma Ata... Arūnėlis buvo vos dviejų mėnesių, o maisto trūko, dažnai ir pieno jam negalėjau gauti, girdydavau arbatėle, truputį pasaldinta, o jis vis verkė...

Visa tai buvo labai seniai, bet Rūta atsimena kaip šiandien. Ji neturi daug progos išsikalbėti, namiškiai jau daug kartų tas istorijas girdėję, jiems nebeįdomu, visi užsiėmę savo reikalais. Gyvenimas eina toliau, negaila apsisistoti prie praeities, jie sako. Bet Rūta negali užmiršti, ir jai dabar gera, kad turi idėjų klausytoja. Jos atsiminimai liejasi ir liejasi, ir aš klausau.

— Mes iš ryto išeidavom į laukus dirbti, grįždavom tik vakare... Arūnėlį palikdavom prižiūrėti senukei kazachei... Gera buvo moteriškė, bet ką ji galėjo padaryti... Pareją vieną vakarą, ir žiūru, kazachė verkia, apsikabina mane — nebėra tavo sūnelio sako... nėr...

Rūta nutyla, kramto, kramto savo duoną, atsikelia, ir eina prie krano atsigerti vandens. Paskui tęsia toliau.

— Palaidojom Arūnėlį netoliese... Po dvidešimties metų mes susirėgėm ir nuvažiom pasiziūrėti, maniau, Arūnėlio kapelį

aplankysiu. Bet toj vietoj dabar didžiulis bloknamis užstatytas, nėra nė ženklo...

— Nieko neliko, nė nuotraukos neturiu. Kristupas taip niekad ir nematė savo pirmagimio...

Man Rūtos labai gaila, bet nežinau ką jai pasakyti. Kad tai tolimai praeitis, kad sunkiai Lietuvoje surastum šeimą, kuri nebuvo panašiai praradusi, kentėjusi? Be abejo, ji visa tai jau daug kartų girdėjo, ir supranta, bet jai nuo to nė kiek ne geriau...

Rūta plauna indus, ir pasižiūrėjus į mane nusišypsuoja.

— Eik, — sako, — pasėdėk ant suoliuko po langą, pasiklausyk mano paukščiukų. Aš apsi-tvarkysiu, o paskui nueisim abi į turgų. Tau bus įdomu...

Didelis kiemas, iš visų pusių apsuptas pastatais. Čia, sako, kažin kada gyveno lenkų karininkų šeimos. Išėjimas į gatvę po aukšta arka, pro sunkius vartus. Vartai ir dabar uždarami, nors ir nerakinami. Kiemas tuščias, nors ir darbo diena, niekas, matyt, nesiskubina keltis. Čikagoj šituo laiku aš jau būčiau darbovietėj.

— Ššššuuu! — pasigirsta kažkur iš krūmų. Iš ten išlenda smulkutė mergytė, trumpa suknyte ir didžiuliu kaspinu šviesiuose plaukuose.

— Labas rytas, — sako. Ji nuleidžia akis.

— Labas, — vos girdimai atsako, ir pasiu-

ka į šoną. Deblėjusi į mane iš akių kampo, staiga garsiai sako: — Išvairiau tą katiną iš krūmų, jis ten vis paukščiukus daboja!

— Aa! — atsiliepiu. Iš karto nesusigriebiu ką atsakyti.

— Kaip jūsų vardas? — paklausiu, kaip Amerikoj, „what's your name.“ Mergaitė meta

į mane linksmą žvilgsnį. Suprantu, jog jai juokinga, kad ją pavadinau „jūs“.

— Mano vardas Sigutė. — Ji suka rankoje smilgą, ir nei iš šio nei iš to užveržia ją sau ant nosies.

— Oi, — sakau, — juk skauda!

— Nee, — ji ištaria storu balsu, lyg aš būčiau kažką nerimto, nederamo pasakius. Ji smarkiai judesiu nutraukia smilgą nuo savo nosies ir meta ją šalin iš visos rankos.

— Jūs iš Amerikos. — Ji sako, ne klausia; ji, matyt, jau ne pirmą amerikoną mato. — Pas Taurus?

Aš linkteliu galva. Sigutė apsidairo aplink, matyt, pajutusi reikalą kuo nors atsverti momento svarbumą. Ji prieina prie metalinio stiebo, prie kurio priištota virvė skalbiniams džiant. Ji vėl žvilgteli į mane, pasitikrinti, ar matau. Tada vikriai užrogoja iki stiebo viršaus, prie pat virvės, pasispiria kojomis ir pasileidžia suktis apie stiebą. Jos suknytė lekia į viršų, kaspinas plaukuose išsipučia. Apsisuka kelis ratus, ir nusileidžia ant žemės. Išraudusi ji žiūri į mane, laukia, ką sakysiu.

— Oho, kaip vikriai, — aš nuosirdžiai stebiuosi. — Kaip jūs taip išmokot, ir nesibijot?

Sigutė vėl susijuokia užvertus galvą. — Aš pati išmokau. Ir visai nesibijau. — Paskui ji ryžtingai prieina ir greit pasilenkia prie manęs.

— Nevadinkit manęs „jūs“, — sako, — aš dar neužaugusi, — ir vėl nustrakasi atgal prie stiebo.

Iki užaugimo Sigutei dar toli. Man atrodo, kad jai nedaugiau kaip aštuoneri metai. Stebiuosi, kodėl ji viena kieme, kurgi kiti vaikai, kurių čia tikriausiai turi būti daugiau. Sigutė

vis sukasi ir sukasi apie stiebą, ir nusileidusi ant žemės man vis droviai nusišypsuoja, o tada ir vėl ropoja į viršų, visai kaip beždionėlė.

Duryse pasirodo Rūta su krepšeliu rankoje. Mes einam į turgų, Sigutė seka iš paskos, kaip šunelis. Turguje Rūta prisipila į krepšį litrą prisirpusių saldžių braškių. Sigutė žiūri į krūvas raudonų, kvepiančių uogų ant stalo. Rūta atkiša pardavėjai skiautėlę laikrastinio popieriaus ir paprašo, kad jai įpiltų dar atskirai stiklinę. Tada užsuka laikraščio kraštus ir paduoda Sigutei. Sigutė iš karto atsitraukia.

— Na, imk gi, imk, čia tau! — sako Rūta, ir Sigutė daugiau nesipriesina. Paima uogas, ir droviai sako ačiū.

Apsipirkus, Rūta patraukia namo. Sigutė eina iš paskos, rankoj laikydama į laikraštį susuktas uogas, bet jų nevalgo. Rūta man sušnibžda:

— Ji visada taip, ką tik gauna, nešasi namo.

— Nenori paragauti uogų, Sigute? — klausiu.

— Mes su mama paskui abi, su pienu... — ji pasiskubina atsakyti ir parausta.

Mes dar stabtelim poroj krautuvelių, ir Sigutė pradingsta. Daugiau aš jos ir nematau tą dieną.

Kitą rytą aš ir vėl atsisėdau ant suolelio prie lango, su knyga ant kelių. Netrukus atsiranda ir Sigutė. Ant jos ta pati trumputė suknytė ir rūpestingai į plaukus įrištas kaspinas. Ji man palinki labo ryto, ir atsisoja ant rankų, žemyn galva. Pastovėjusi minutėlę, lėtai, gražiai, vėl apsvierčia ant kojų, ir nusivalo žemetas rankas viena į kitą. Aš stebiuosi ir pagiriu ją. Tada paklausiu:

Netekties tragika ir išsigelbėjimas

Žvilgsnis į Aurelijos Balašaitienės romaną „Skeveldros“

ALFONSAS TYRUOLIS

Aurelija Balašaitienė. *Skeveldros*. Romanas. Cleveland: Vilties draugijos leidykla, 1987. Knygos mėn. — Marcelinas Žitkus. 425 psl. Kaina — 10 dol. Gaunama pas leidėjus, pas platintojus ir „Drauge“.

Uoliai besireiškianti periodinėje spaudoje kaip žurnaliste, Aurelija Balašaitienė (Žižniauskaitė) ne mažiau yra pasireiškusi ir beletristinės kūrybos srityje. Dar 1966-1969 metais *Draugo* skiltyje buvo išspausdinti trys jos romanai: *Skirtingi uostai*, *Užburta meilė*, *Vidurnakčio serenada* (beje, „Jolanta“ nėra romanas, kaip kad yra pažymėta *Lietuvių enciklopedijoje*; titulinis tos novelės pakeistu pavadinimu *Susitikimas pamary* buvo išleistas novelių rinkinyje 1982 metais). Kaip romanas, *Skeveldros* būtų Aurelijos Balašaitienės debiutinė knyga, nors iš tikrųjų ji jau debiutavo minėtu novelių rinkiniu.

Lyg ir sukakties proga kone po pusšimčio metų šiuo romanu grįžtama į „skestančio laivo“ praeitį, praėjusio pasaulinio karo ir okupacijų sukeltą tragiką, daug kam nebepavykus išsigelbėti iš to laivo. Tęsiama sugriauto tėviškos ūkio, okupacijų ir egzodo iš gimtosios žemės tematika. Tęsiama ji iki pat šių dienų, pvz., kaip ir neseniai išėjusiame Antano Gailiūšo romane *Savanorio duktė*, kur kone stereotipiškai aprašinėjami tie patys laikotarpiai.

Kaip pat pavadinimas sako, *Skeveldrų* romanas yra trijų vieno kamieno šeimų likimo praėjusio karo išvakarėse ir tolimesnėj jo eigoj pavaizdavimas. Romanas pradamas prologu, kuris, apskaus ilgą nuotykių ratą, susieja su epilogu romano gale. Romano fabulą sudaro Sangailių dvaro savininko Aniceto Plaskevičiaus, jo sūnaus Stepono ir brolio Valdemaro bei jų šeimų likimas. Sūnui pasirinkus mediciną (vietoj tėvo siūlomos agronomijos), kyla dvaro paveldėjimo klausimas, kurį dar pasunkina Valdemaro pasiūlymas Steponui studijuoti mediciną Vienos universitete. Anicetas, žmonai jau seniau mirus, ima galvoti, nors ir labai jau pavėluotai ir netgi rizikingu metu, apie naujas

Aurelija Balašaitienė

vedybas ir būtent su žymiai už jį jaunesne med. dr. Elena Ramanauskaite, gerai jam pažįstama dar iš jaunų dienų. Tai, atrodo, tik iš reikalo kilusiai meilei pavaizduoti skirta nemaža vietos. Visa tai vyksta jau Vilniui grįžus Lietuvai iš sovietų malonės. Ne paisant padėties netikrumo, lyg norint pasipriešinti likimo galiai, užsimezga net trejos vedybės — Aniceto, Stepono ir Valdemaro Plaskevičių (pastarojo ne Lietuvoje ir su kitataute — austre). Vedybės įvyksta prieš pat sovietų invaziją į Lietuvą 1940 metais. Visos jos virsta „skeveldromis“ ne dėl kokių vidinių priežasčių, kaip Thomas Mann *Buddenbrooks*, bet dėl išorinių, pasaulinio karo sukeltų negerovių. Nemaža vietos skirta tų vedybų aprašymui. Iš tų vedybų „sudužusio laivo“ teišsigelbsti dr. Steponas su savo sūneliu, kaip apie tai užsimenama jau romano prologe.

Netekties tragedija prasideda, vos tik gimus Sangailių dvaro

ipėdinei. Dvaras komunistinės valdžios nusavinamas, dėl ko pats dvaro savininkas Anicetas Plaskevičius tos netekties neišlaiko ir miršta nuo širdies smūgio. Šią tragediją dar padidina jo žmonos dr. Elenos ir naujagimės išvežimas į Sibirą. Vokiečių okupacijos metu pridedamas naujas siužetas — rizikingas ir nuotykingas žydų šeimos išsaugojimas (geras pavyzdys žydų gelbėjimui Lietuvoje pavaizduoti). Tam tikrą vaidmenį čia suvaidina ir lenkų karys, tuomet internuotas Lietuvoje. Sovietams vėl į Lietuvą artėjant, prasideda egzodus į Vakarus, kurio metu per bombardavimus žūva dr. Stepono žmona Margarita, vokiečių okupacijos metu prižiūrėjusi Sangailių dvaro ūkį. Išlikęs gyvas kartu su sūnum Liūno dr. Steponas po įvairių nuotykių ir pergyvenimų Vokietijos stovyklose atsiduria Amerikoje. Jo čia įsikūrimas galėtų būti naujo romano tema, būtent kaip šiam romanui dvaro giminės pra-

tęsėjui pavyksta išlikti lietuviu Amerikos žemyne.

Savo pobūdžiu *Skeveldrų* romanas yra artimesnis nuotykių literatūrai, kuriai priklauso jau ir periodikoje spausdinti autorės romanai. Dėl to čia randame ne tiek veikėjų charakterio atskleidimo, kiek vietom net detalaus įvykių ar nuotykių aprašymo. Šiuo atžvilgiu savo novelėse, kur mažiau veikėjų ir galima plačiau paanalizuoti veikėjų sielos būseną, autorė yra pasiekusi teigiamųjų rezultatų. Šiaip jau šio romano veikėjai parodyti iš šviesesnės pusės. Toks yra Anicetas Plaskevičius, dosningas, kultūringas, ypač gimtąją žemę mylis žmogus, bet ir gana konservatyvus, nepramatas galimos (nebūtinai gresiančios) ateities. Tą ateitį savo pasiaukojimu gelbėti ryžtasi dr. Elena Ramanauskaitė, bet irgi aiškiai pavėluotai su gal ir nenumatyto likimo rezultatais. Geradarybe pasižymi ir dr. Steponas Plaskevičius, bet tam tikrą „silpnybės valandą“ ir jis pasiduoda seksualinei pagundai Vokietijos stovyklų metu. Daugiau neišiamai parodytas Aniceto brolis Valdemaras, diplomatas ir kosmopolitas, atitrūkęs nuo gimtosios žemės, vedęs svetimątę ir šiose vedybose nukentėjęs „laivo sudužimą“, pasidavęs netgi kriminalinei aistrai, nušaudamas žmonos broli, raginusi ją mesti vyrą savo nacionalinės karjeros sumetimais. Nors romane ir mažiau didaktinio elemento kaip novelėse, betgi ir iš šių charakterių sugretinimo matyti, kad atsijimas nuo gimtosios žemės doriškai ne kartą yra rizikingas.

Romano veikėjams labiau pasiduodant būti likimo bangų nešamiems, negu kaip begalint jam priešintis, ir nebūnant jų sandūros įvykių ar nuotykių metu, nėra ir didesnės veikalo intrigos. Visą intrigą (iš tikrųjų įtampą) čia sudaro įvykių permainos — okupacijos, trėmimai, pagėimai, etc.

Į nepriklausomos Lietuvos dvarą autorė linkusi žiūrėti daugiau iš teigiamos pusės. Tai jau ne senasai Maironio apdainuotas dvaras, kuris savo svetima kalba „mūsų širdis mažai ką riša“ (Lietuva brangi). Nors senesnių laikų dvaro prisiminimai lietuviui ne visad buvo malonūs, bet naujajį dvarą autorė sieja su gimtosios žemės meile. Dar jos periodikoje anksčiau spausdintame romane *Užburta meilė* skaitėme: „Nejaugi pašalietis, pašalinus nuo žemės savininką, pajęs taip mylėti kiekvieną tos žemės (Nukelta į 4 psl.)

Vainis Aleksa

PASKUTINIS POETAS

*Maironil! — kietakaili
puikus uola
tu pats
toks paskutinis
laimink mano pyne
mes vis tiek
čia susirinkę
tegul laikas
mums nesugaišintas
duok eilių
kurių širdis
norėtų
apsieisime ir be dailesnio
žodžio
apsieisime ir be
gilesnės meilės
ne-
apsieisime
be
tavęs*

*sekdamas įstatymus
apsivedžiau jos ilgą
meilės kūną*

*ta lazda virtusi gyvate
ta jūra virtusi keliu
gali žmogus susikaupdamas
įsivaizduoti
bet kas rytą rasti ją
prie šono
niekados nepramąčiau
šitam
nerojškam pasauli
mes vis tiek
iš rojus dulkių
padaryti
rytais
švieži*

*atsimenu aš popietę
niekad nematę
rausvai gelsvą valandą
virš arkų
marmuru išsprūdyta
ir auksu inkrustuota
migdanti kvepalais
pažadinantį kvepalais*

*irgi aš atsimeinu
kad gyvs buvau
daržo raudoniausias pomidoras/
musės saulėj žirzė
pilnas buvo pilvas
ėmė snaudulus*

*taip ir buvo,
kad gyvenimo lašelės
susigėrė*

*o meilės lašas
krito kur sapne*

Maironio paminklas Kaune (skulptorius Gediminas Jokūbonis).

*sėskis, mūza,
savo sostan*

teisk

*nėra kito gyvenimo
išgerkim
už nesanco kito gyvenimo/
nėra daugiau degtinės
gyvenkim su nesancia degtine/
bet degtinė egzistuoja
tikiai sunku mums suvokti
ateinančios degtinės sąlygas/
gal tai draugas linas turi bonką
žadinkime liną/
lino daugiau nėra
mūsų tarpe,
kaip tik užtat paliko jis
degtinės
gerkime už liną
linai už tave
iš kur bebūtum
mūsų kryptimi transliuok
švelnuma,
kad galėtumėm
nupurtyt baimę
ir sumažint dvasios
apgaulingą skubą —
tą širdies klykimą
kuris ragina mus
žengti užsien
mirties*

Čia spausdinami Vainio Aleksos eilėraščiai yra pirmą dalis jo naujausio eilėraščių ciklo, kuris buvo skaitytas jaunųjų rašytojų kūrybos vakare per „Ateities“ studijinį savaitgalį 1988 m. rugsėjo mėn. 30 d. Jaunimo centre, Chicagoje.

— Ar tu neturi draugų, Sigute?

— Turiu, bet visi jie dabar pionierius stovykloje.

— O kodėl tu ne stovykloje?

Sigutė trukteli pečiais, ir padaro rimtą veidą.

— Aš negaliu, man reikia mamą prižiūrėti. Ji mato klausimą mano veide, ir prideda nerūpestingai: — Mano mama akla.

— Aaa... — sakau. — Kaip gaila... Ar tavo mama visada buvo akla?

— Nee. — Sigutė nutęsia storu balsu. — Mano mama gerai matė, kol susirgo berkuozio.

Aš nesusiilaikau, ir pataisau Sigutę.

— Tu nori pasakyti berkuozioze, — šypteliai jai. Bet Sigutė pažiūri į mane su nekantrumu.

— Ach ne, aš žinau kas yra berkuozioze, tai plaučių liga. O berkuoziozas yra akių liga, ir nuo jo žmonės apanka.

Aš nesigintiju, ir kiek palaukus, klausiu: — Sigute, o kur tavo tėvelis?

— Tetės mes neturim. — Ji persiverčia per galvą ir eina prie savo stiebo. Vikriai užsirango į viršų ir pasileidžia suktis.

Aš pasidedu knyga ant suoliuko, ir ženklų duodu jai žinoti, kad tuoj grįšiu. Kambary, pasirašiusi lagaminą, ir ištraukusi pakelį kramtomos gumos grįžtu pas Sigutę.

— Sigute, — klausiu, — ar tu mėgsti kramtomą gumą?

Sigutė trukteli pečiais, ir žiūri kažkur į viršų.

— Ateik, Sigute, noriu tave pavaišinti.

Ji prieina, ir aš jai paduodu gumos pakelį.

Sigutė droviai nusišypsuoja, pavarto rankoje, paskui sako: — Man reikia namo! — Pabėga, ir dingsta kaimyninio buto duryse.

Mes su Rūta ir Kristupu šiandien ruošiamės iškyla. Raminta, kaip dažniausiai, užsiėmusi su savo draugais, jai su mumis neįdomu. Rūta bruzda virtuvėje, verda kiaušinius, lipo sumuštinis, deda į indą šaltus kotletus, vynioja agurkus, ir viską krauna į pintinę. Gėrimų neimam, jie sunku nešti, o Kristupas sako, pakeliui galėsime nusipirkti limonado. Diena saulėta, šilta, dangus mėlynas — nė mažiausio debesėlio. Vaziuosime autobusu prie Žaliųjų ežerų. Kristupas užsikabinęs ant kaklo foto aparatą, po ranka nešasi suktą antklodėlę. Mums išeinant iš kiemo, netoliese pasirodo Sigutė. Rūta jai šypsosi.

— Na, Sigute, ar nori su mumis i Žaliuosius?

— Aš tuoj, tik pasakysiu mamutei... — ir užleikia laiptais į viršų.

— Einam, — sako Rūta, — ji pasivys.

Ir tikrai, kai atsistojame prie autobuso, Sigutė jau šalia. Ant jos vis ta pati marga suknytė ir rūpestingai įrištas kaspinas plaukuose. Vietoj batukų ant jos basų kojų neaiškios šlepetėlės.

— Sigute, — klausiu, — ar tau nebus sunku eiti su šitom šlepetėm, juk jos tau smunka nuo kojų.

— O, ne, jos labai patogios, aš galiu su jomis ir bėgti!

Aš atsimeinu, kaip ji su jomis lipo ir sukosi apie stiebą, ir nemačiau, kad jos nusmuktų. Turbūt patogios. Vis dėlto pagalvoju, kad nusiviesiu Sigutę į krautuvę ir paieškosiu jai

batukų — tegul bus dovanėlė nuo amerikietės. Na, gerai, visi lipam į autobusą. Už Sigutę, pagal ūgi, nieko nereikia mokėti. Mes užimokam po 4 kapeikas. Autobusas pilnas žmonių, bet Rūtelė, užstojęs sėdimą vietą, kai iš jos kažkas atsikelia, ir nepaisydama mano prieštaravimo, pasodina mane, o paskui man ant kelių sukrauna mūsų krovinius. Atrodo, kad beveik visi keleiviai traukia i Žaliuosius šią gražią dieną, ir aš stebiuosi, iš kur ne šventadienį tiek daug poilsiautojų. Bet pasipylė iš autobuso žmonės išsisklaido i visas puses, ir jų nematyti. Čia pat prie autobuso sustojimo vietos yra būdelė, kurioje pardavinėja gėrimus, ir Kristupas nuperka keturis butelius giros. Kiek pajėję, mes įsitaisom tarp medžių ant kranto prie ežerėlio, niekieno nekludomi. Sigutė atsargiai išriša kaspiną iš savo plaukų ir nusitraukusi suknėlę, su marškinėliais šoka i vandenį. Aš pareiškiu susirūpinimą.

— Ji puikiai plaukia, nebijo, — sako Rūta. Ir tikrai, Sigutė vartosi ir pliuskenasi vandenyje kaip koks ruonukas. Jai netrukus paseka ir Rūta, aš kiek uždelusi, man vanduo per šaltas, bet pabraidžijusi, nirstelii ir aš. Kristupas jau vos ne vidury ežerėlio, plūduriuoja sau, tik iš vandens matyti jo saulėn atkreiptas veidas. Rūta ir aš išlipam iš vandens, ir apsišluosčiusios atsėsdam ant antklodėlės. Aš žiūriu į Sigutę.

— Sigute, ar ne per ilgai tau vandeny? — šūkteli Rūta, bet Sigutė tik papurto šlapia galvelę, ji ir nemano išlipti.

— Matai, — sakau Rūtai, — Raminta jums užaugo, užsiėmusi su draugais, tai dabar turit podukrytę...

— Būtų ir ji su draugais, jei ne jos mama,

— atsiliepia Rūta.

— Ar negalima jos išgydyti?

— Kiek žinau, būtų išgydė, bet iš pradžių negalėjo gauti vaistų. Dabar viena akis visai akla, o su kita, rodos, dar kiek mato. Namie ji susitvarko pati, o kai reikia kur eiti, Sigutė eina kartu. Be Sigutės, jai būtų labai sunku.

— O kurgi jų tėvas? — klausiu.

— Dievas jį žino. Motina gyveno Rusijoje ilgą laiką, ji ten prieš tėvų valią buvo ištejęsi už ruso. Kol ji buvo sveika, mergaitė mažytė, viskas buvo gerai... O paskui jis jas paliko ir jos grįžo atgal i Lietuvą... Apsigyveno su tėvais, tik jie greit po to numirė, taip ir liko jos su Sigute tėvų bute gyventi.

— A, liūdna istorija... — pastebiu. — Kitų giminių nėra, kurie galėtų joms pagelbėti? Iš ko jos gyvena?

— Yra gal kokie, bet visi turi savo rūpesčius. Kol šiaip taip eina, tai ir nesirūpina. Motina gauna nedidelę pensiją, o Sigutei jau dešimt, ir ji motinai vis daugiau padeda... Gyvena...

Gyvena... Kaip jie ypatingai ištaria šitą žodį „gyvena“. Ne taip, kaip mes Amerikoje, ne taip, kaip ištardavom anais laikais, mūsų jaunystės Lietuvoje. Jo reikšmė tokia pilna čia, ir gryna, lyg būtų nuvalyta per daugelio metų trūkumus, ir baimę, ir kentėjimus. Ramiai, net tyliai ištartą — tuoj pajunti jo pulsą, ir kartu nuščiūvi prieš jo salygiskumą ir nepastovumą. Čia jis atrodo nepaprastai brangus...

Kristupas išlenda iš vandens ir šukuojasi šlapius plaukus į viršų. Rūtelė išdeda ant antklodės savo vašes.

— Na, Sigute, — sako Rūta, — valgysim!

— O, aš nealkana, — Sigutė nusuka šlapia galvelę, bet nesitraukia. Jos pečiai ir kūnelis tokie smulkūs ir trapūs, kad ji man primena paukščiuką. Rūta paima riešką duonos, aptepo sviestu, uždeda ant jos pusę kotleto, ant viršaus papjausto agurko, ir atkiša Sigutei.

— Per daug pasiėmiau, — ji kalba ramiai. Niekaip nesuvalgysim, jei tu nepadėsi. Juk nesinėsiu gi maistą namo, viskas bus sutizę nuo šilumos...

Sigutė droviai, ant kelių, prielienka prie antklodėlės ir paima sumuštinį. Kristupas atkėmė butelį giros ir paduoda jai. Rūta liepia mums pasitarnauti patiems. Išsimaudžius, šviežiame ore, medžių pavėsy, mūsų daug raginti nereikia. Visi mano jutimai paastrinti. Iš kažin kur — iš aplinkos, iš tolimos praeities — teka, srovėna į mane ramybė, tokia didelė, gyva, pulsuojanti ramybė, kad aš nebesuimu jos, jos man per daug, aš pradedu dūsti. Atsikeliu, ir pajęsiu pora žingsnių, pakeliu galvą i medžių viršūnes, i pro jas spingsinčią saulę.

„Dvidešimt metų!“ Nenoriu pasiduoti grauduliui, papurtau galvą, ir įkvėpiu giliai. Tie dvidešimt metų, praleisti Amerikoje, man dabar atrodė kaip priekaištas ir kaltė, kaip kokia nyki pilkuma... Kapstymasis po paviršiaus dulkes, net nesistengiant pro jas i sodresnę dirvą prasiskverbti... Ir gaila, ir skaudu, ir nesuprantama...

Pajuntu, kad šalia manęs stovi Sigutė ir žiūri į mane. Jos veidas susikaupęs, rimtas, kaip suaugusio. I mano ranką nedrasiai įslysta maža vaiko rankutė ir trukteli.

— Einam, — taria Sigutė, — aš jums parodysiu, kur galima rasti laukinių žemuočių.

Los Angeles Dramos sambūrio „Krikšto vanduo“

NIJOLĖ MARTINAITYTĖ

Los Angeles Dramos sambūrio pastatyta Anatolijaus Kairio drama „Krikšto vanduo“ Jaunimo centre, Chicagoje, 1988 m. gruodžio 10-11 d. Režisierius, scenovaidis, rūbų eskizai — Petras Maželis. Vaidintojai — Antanas Kiškis, Viltis Jatulienė, Teresė Giedraitytė, Ramunė Vitkienė, Fredas Prišmantas, Saulius Stanikas, Sigutė Mikutaitytė, Vincas Dovydaitytis, Aloyzas Pečiulis, Ema Dovydaitytė, Juozas Pupius, Grimas — Stasys Ilgūnas. Rūbus pagamino Ema Dovydaitytė ir Valentinas Varnas.

Minint 600 metų Lietuvos krikšto sukaktį, Amerikos lietuvių Romos katalikų federacija buvo paskelbusi dramos konkursą. Konkursą jūr komisija, kuriai priklausiau ir aš, premiją paskyrė daug rašančiam Anatolijui Kairiui už jo penkių veiksmų dramą „Krikšto vanduo“. Ir štai Los Angeles Dramos sambūris, inscenizavęs šį veikalą, atvežė jį į Chicago.

Skaitydama Anatolijaus Kairio tekstą, negalėjau įsivaizduoti, kaip šią dramą galima būtų realizuoti scenoje. Pirmiausia, ji buvo nepagrįstai ilga. Na, galima iškarpyti, galvotum. Bet ką daryti su grandioziniais scenos efektais, kurių buvo apščiui. Man atrodė, kad dramos stipriausia charakteristika ir buvo tie autoriaus įrašyti efektai: giedančių pagonių minios, bajorų pulkai, besileičiantys vaizdai, plaukiant laivai per Dubysą ir t.t., o pačiam gale — po krikšto mirštantys žalciai ant Mergaitės pečių.

Tad ėjau į spektaklį su ypatingu susidomėjimu; norėjau pamatyti kaip Sambūris, o gal tiksliau, jo režisierius Petras Maželis inscenizuos šį veikalą.

Prisipažinsiu, kad buvau teigiamai nustebinta. Petras Maželis surado dramatinės įtampos siūlą, kuris buvo Lietuvos persilaužimas iš pagonybės į krikščionybę. O aiškiu simboliu centru tapo Mergaitė su žalciais. Šio tikslo siekdamas, režisierius turėjo iškarpyti daug teksto ir viską sudėstyti į vieną. Scenoje pamatėme aiškų dramos turinį, inscenuotą be pretenzijų, kuris publikai neprailgo.

Aktoriai savo roles atliko pasigėrėtinai. Jie tarp savęs nuosirdžiai kalbėjosi, o ne replikas porino, kaip dažnai pasitaiko nors ir retuose mūsų pastatymuose.

Ema Dovydaitytė ir Sigutė Mikutaitytė pasižymėjo vaidyba savo rolėse. Pirmoji, Jogailos sesers rolėje, tai tikra scenos veteranė; aiški ir tikslu savo emocijose

Scena iš Los Angeles Dramos sambūrio „Krikšto vandens“ pastatymo: Vytas (Antanas Kiškis) ir Jogaila (Vincas Dovydaitytis).

ir judesiuose. Antroji, Mergaitės su žalciais rolėje, tai patraukli, nuosirdi aktorė, kurios rolė mažiau talentingos aktorės rankose būtų tapusi tik sentimentalios, melodramatinio stiliaus porinimu. Mikutaitytės rankose Mergaitė buvo paprasta, nuosirdi, ir jos balse atsispindėjo simbolinės jos rolės atgarsis. (Žalciai ant jos pečių nesiraitė, kaip

buvo tekste nurodyta. Jie visai nejudėjo, o po krikšto Mikutaitytė tik savo vaidybą įtikino publiką, kad žalciai jau negyvi. Tai buvo paprastas ir išpūdingas sprendimas.)

Dramos režisūra buvo aiški, scenovaidis ir rūbai istoriškai bei simboliškai efektyvūs. O Mergaitės rūgų varpų karūna išsiskyrė savo originalumu ir lietuviškumu iš visų kitų iki šiol

mano matytų galvas puošiančių vainikų. Trumpai sakant, pastatymas tapo neoklasikinis.

Šiais metais sueina 35 metai nuo Los Angeles Dramos sambūrio įsikūrimo. Tai ilgas laikotarpis, per kurį Sambūris vis džiugino lietuvių publiką. Jiems linkime ir toliau išvystyti dirbti šį reikšmingą teatrinių darbų.

Chicagos teatruose

Pasimetusių modernių merginų komedija

Pažangus teatras Royal-George Theatre, esantis 1641 North Halsted Street, tas pats, kur buvo Vilniaus Jaunimo teatro vaidinimai, stato dramą „A Girl's Guide to Chaos“. Veikale bandoma pavaizduoti šių laikų modernių jaunųjų erotinius, psichologinius nusiteikimus. Veikalas slinktis gyva, galima sakyti — intriguojanti. Vaidina keturios moterys ir vienas vyras. Scenoje jie turi patyrimą, stengiasi ir savo vaidmenis įsijausti. Kilę iš įvairių vietų, įvairaus pasirušimo. Jane Blass iš Tennessee, Doreen Dawson — priklausanti Chicago aktorų ansamblui, Lauren Rothenbaum dėstė vaikų teatro mokykloje, Illinois universitete pasiekusi bakaluro laipsnį. Jeff Baumgartner yra iš Fort Wayne,

Indiana; teatro dešytojas ir administratorius. Režisierė Diana Spinrad turi laipsnį iš Yale ir iš Illinois universiteto. Studijas privačiai gilino teatro festivaliuose. Dirbo Izraelio kultūros komitete ir daugelyje kitų teatrinių grupių.

Nors aktoriai su patyrimu ir pasiruošimu, bet negalima sakyti, kad jų vaidybą žiūrova stebint. Nuostabu tik, kad rimtas teatras pasirinko tokį lėkštą veikalą. Tiesa, ši komedija buvo statoma New Yorko Off-Broadway, bet veikalas labai tuščias ir vienašališkas. Kaip pavadinimas sako — tai merginų vadovėlis į chaosą. Jokio šviesesnės charakterio, jokios šviesesnės minties, tik gatvės purvas. Tiesa, ižėdžiančių veiksmų čia nėra, bet kalbose tik pasimatymai, išėjimai, seksas, vartojant vulgariškiausius terminus. Labai žemo moralinio lygio. Tokių veikalų kiti Chicago teatrai vengia sta-

tyti. Net ir Royal-George paskyrė jam tik mažąją salę su dar mažesne scena, be jokių dekoracijų. Neveltui pati komedijos antraštė skelbia, kad toks gyvenimas veda į chaosą.

Britų farsas

Pegasus Players dramos grupė, veikianti antrą dešimtmetį (nuo 1978 metų), daugiausia stengiasi patarnauti moksleiviams, studentams ir senimui. Ji Teatro rūmuose, 1225 West Belmont, miesto šiaurinėje dalyje, stato linksmą britų farsą „Noises Off“.

Vaizduojama naujai statoma dramos veikalo generalinė repetitija, kur režisierius vargsta su daug individualumo ir net maištingumo pareiškiančiais savo tariamais aktoriais. Kadangi farsas britiškas, tai kai kurių aktorių tarimas irgi labai britiškas. Farsas tai ne komedija. Čia daug sąmojo nėra, daugiau visokių išdaigų, siekiant publiką prajuokinti, palinksinti. Čia daug lakstymo, viršutinių drabužių nutraukimo, scenose įtartinų

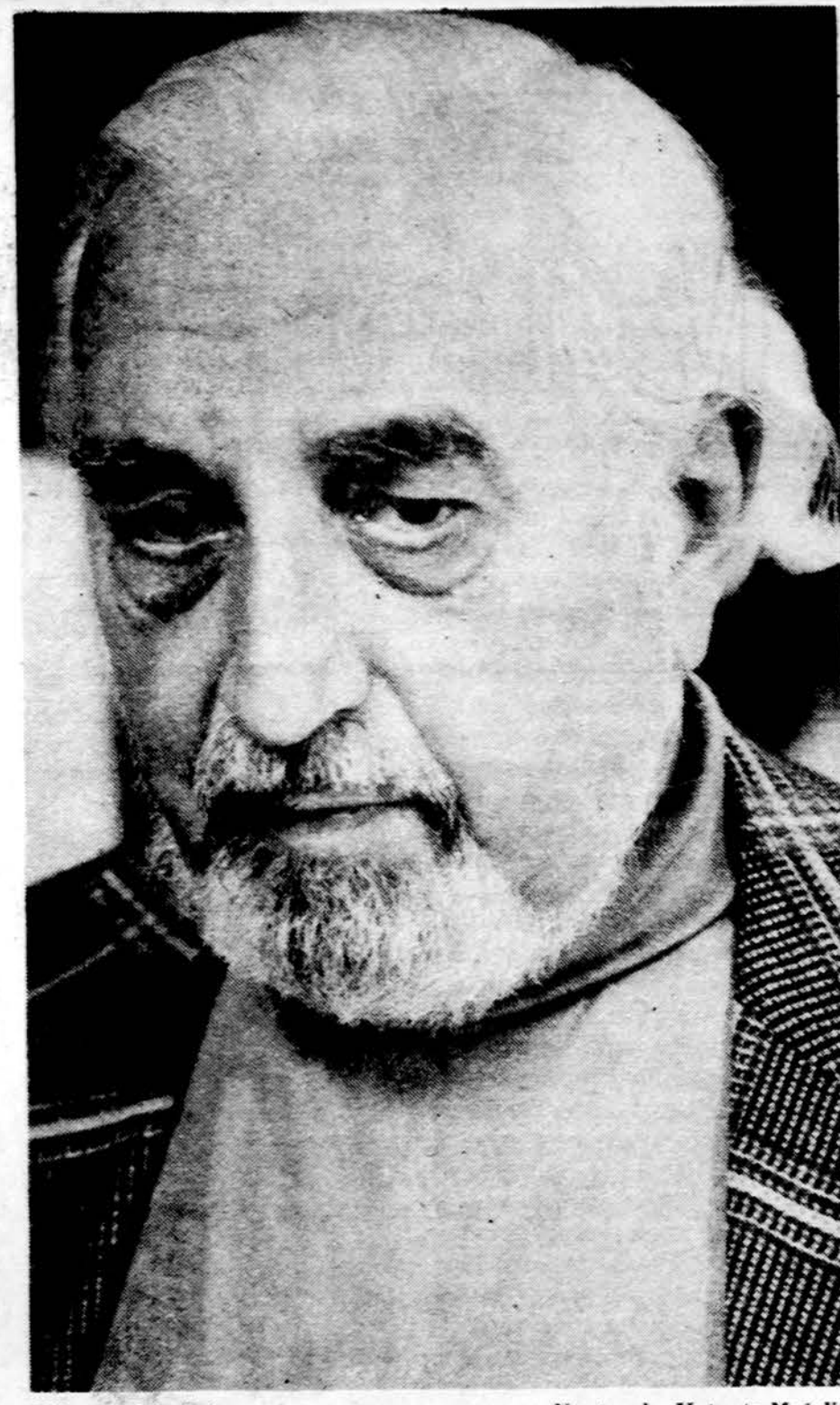
Netekties tragika ir išsigelbėjimas

(Atkelta iš 3 psl.)

kampelį, kad ji būtų derlinga ir dosni. Žemė jaučia meilę“. Kaip matom, ir sovietinė žemės ūkio santvarka šiom dienom bando grįžti į tą sampratą.

Nors *Skeveldrų* romanas mums rodo jau gerai žinomų įvykių metą, kurį tik galima pavaizduoti naujais siužetais ir nauju stilium, bet tų įvykių pakartojimas literatūroje primena tai, kas turėtų būti atitaisyta ir kas gal per greit buvo imama pamiršti. Autorė skiria šią knygą „tai kartai, kuri augo, brendo ar gimė toli nuo savo tėvų žemės, kad Sangailių ir jų gyventojų likime ji galėtų išsamoninti lietuvių tautos tragediją, ją suvokti ne vien protu, bet ir jausmais“.

Romano stilius paprastas, pasakojimas lengvas, kalba gera, bet kai kas kalbos ir rašybos atžvilgiu būtų pataisytina. Vienas kitas sakinytis rodytų lyg ir svetimos kalbos įtaką (pvz. „Jis skambėjo šaltai“, t.y. Jo kalba buvo šalta). Nevengta vieno kito tarmiškumo ar iš apyvartos išėjusio žodžio. Kai kuriuos rašybos neatitikmenis (pvz., gresia, judėsi, tobūlas, asloje ir kt) reikėtų suderinti su standartinė rašyba. Neišlyginta liko ir viena kita rašybos vieta. Kaip ten bebūtų, kitas skaitytojas gal ir nespės dėmesio atkreipti į šias korektūras, kai romano permainingų įvykių srautas jį bus pasigavęs nešti iki pat galo.

Viktoras Vizgirda

Nuotrauka Vytauto Maželio

Dailininkui Viktorui Vizgirdai aštuoniasdešimt penkeri

Rodos, dar taip neseniai jaunas, tamsiaplaukis, hipnotiškomis akimis dailininkas, ką tik grįžęs iš Paryžiaus, kartu su savo vienaikiais: Gudaičiu, Galdiku, Mikėnu, Samuoliu ir kitais modernaus meno šalininkais, skelbė savo degantį norą „... tarnauti atgimstančios tėvynės epochai ir kurti šios epochos stilių“. Tai buvo 1932 metais Kaune. Dabar sausio 15 dieną Bostone tas pats dailininkas, su tom pačiom akim, bet jau amžiaus šerkšno išbalintais plaukais, švenčia savo aštuoniasdešimt penktąjį gimtadienį. Žiūrint į jo tapybą, nesinori tikėti, kad iš tikrųjų dailininkui Viktorui Vizgirdai jau būtų aštuoniasdešimt penkeri metai. Juk tai yra daugiau negu trys ketvirtadaliai šimtmečio, mūsų pačių šimtmečio, perpildyto istorijoje atmintinomis datomis ir mūsų pačių atmintyje nedilstantiais pergyvenimais. Nuolat matydami Viktorą Vizgirdą aktyviai

dalyvaujanti mūsų kultūrinio gyvenimo sūkurėje: parodose, pasikaitose, vakaronėse, pokalbiuose, spaudoje, taip apsipratome jo buvimui, kad ir patys, pamiršę laiką, atrodo, keitėmės tik nuotraukose, bet ne gyvenime. Net ir Vizgirdos tapyba, nežiūrint didesnio dėmesio jo paties vadinamam abstraktui, liko ta pati — sodri, pažįstama vizgirdinių spalvų deriniuose, jokių būdu neišduodanti amžiaus, tik patirtį ir didėjantį meistriskumą. Nenuostabu juk, kad laikas dailininko gyvenime turi kitą apimtį. Kuomet žmogui, siekiančiam rekordo, yra svarbi tūkstantoji dalis vienos sekundės, dailininkas laiką kuria pats. Jo pasisekimo viršūnėmis yra matuojami šimtmečiai. Ilgame ir spalvingame savo gyvenime Vizgirda buvo ne vien tik tapytoju, vitražo meistru, knygų iliustratorium, bet ir mokytoju, administratorium, nepavargstančiu kovotoju prieš diletantizmą, menkavertiskumą ir pataikavimą. Giliai tikėdamas, kad mene išsireiškia tautos kultūrinės ir dvasinės vertybės, ir likdamas ištikimu duotam pažadui „tarnauti atgimstančios tėvynės epochai“, dailininkas Vizgirda tikrai užsitarnavo mūsų tautos pagarbos ir jos dailininko vardo.

Linkėdami Viktorui Vizgirdai ilgo ir sodraus saulėlydžio, tikime, kad jo taurus pavyzdys amžinai liks keldrožiu visiems, besirūpinantiems lietuviškuoju menu ir jo kultūra.

Dabar, kuomet Lietuvoje vėl reiškiasi atgimimas, Viktoro Vizgirdos ir jo epochos dailininkų palikime jaunieji tikrai ras nutrauktą giją to paties audeklo, gaidą tos pačios giesmės, tos pačios širdies plakimą.

Pranas Lapė

Los Angeles Dramos sambūrio „Krikšto vandens“ pastatyme: Karigaila, Jogailos brolis (Aloyzas Pečiulis). Nuotrauka Jono Kuprio

Scena iš Los Angeles Dramos sambūrio „Krikšto vandens“ pastatymo: Mergaitė su žalciais (Sigutė Mikutaitytė) ir Kunigaikštienė Ona (Viltis Jatulienė). Nuotrauka Jono Kuprio

• MŪSŲ VYTIŠ Nr. 23 (1988). Akademinių Skautų Sąjūdžio keturis kartus per metus leidžiamas žurnalas. Redaktorė — Birutė Kožienė. Administratorė — Aldona Rašutienė, 3808 West 66th Street, Chicago, IL 60629. Prenumerata — 7 dol., studentams — 4 dol.